

بررسے و مطالعہ موردی رشد ذهنے نوجوانان

مرکز عدالت
برای کودکان و نوجوانان

بررسے و مطالعہ موردی رشد ذہنے نوجوانان

تہیہ کنندہ:

حسین ریسی استاد دپارتمان حقوق و پژوهش های حقوقی
دانشگاه کارلتون در گفتگو با دکتر عباس آزادیان

بررسی پرونده امیر حسین

متولد ۲۵ آذر ۱۳۷۸

تاریخ وقوع جرم: ۲۲ فروردین ۱۳۹۵

اتهام: قتل عمدی، زناى به عنف (تجاوز)

مجازات: یک فقره اعدام و یک فقره قصاص

مرجع: دادگاه کیفری یک تهران و تایید دیوان عالی کشور

تاریخ اجرای حکم: ۱۴ دی ۱۳۹۶

پرونده قتل ستایش، دختر معصوم افغان تبار بدست امیرحسین در سال ۱۳۹۵ جامعه ایران و افغانستان را تکان داد. این طبیعی بود که مردم ناراحت باشند، حادثه‌ای وحشتناک برای این دختر خرد سال رخ داده بود. آنچه اینجا محل بحث است رفتار قضایی با این ماجرا و مرتکب آن است. لذا مقاله پیش‌رو نگاه علمی دارد به رفتار قضایی در این پرونده و آنچه صورت گرفته است.

دلیل انتخاب پرونده

جامعه و افکار عمومی معمولاً در هر کشوری واکنش التهابی و هیجانی نسبت به چنین رخ دادی نشان خواهد داد. مدیریت این واکنش‌ها از طریق جستجوی عدالت برای قربانی و خانواده‌اش از یک طرف و توجه به مرتکب و سن رشد جزایی او از طرفی دیگر اهمیت زیادی دارد. انتخاب این پرونده از این نظر مهم است که طرفداران مجازات اعدام بیش از همیشه با ایجاد التهاب در جامعه بر اجرای مجازات مرگ برای این دسته افراد در چنین پرونده‌هایی تاکید داشتند و باز ممکن است در حوادث بعدی چنین موضعی را داشته باشند.

رفتار افکار عمومی در حوادث قتل و تجاوز معمولاً احساسی است و منطبق با عدالت نیست! شیوه پوشش خبری و همدردی با خانواده قربانی بیشتر خود را نشان می‌دهد و مردم بیشتر طرفدار مجازات اعدام برای مرتکبین این نوع پرونده‌ها می‌شوند!

اقرار به جرم

امیرحسین در اولین بازجویی ۲۴ ساعت پس از حادثه در ایستگاه پلیس توضیح می‌دهد: «ساعت ۱۳:۳۰ روز قبل از مدرسه به خانه آمدم در راه یک بطری شراب دست ساز و آب میوه خریدم. وقتی رسیدم ستایش با فرزند خواهرم در حیاط خانه با تبلت خواهرزاده‌ام بازی می‌کرد. بعد از مدتی مادر و خواهرزاده‌ام خانه را ترک کردند، او همچنان در حیاط خانه بازی می‌کرد. (او را فریب دادم) او را به داخل ساختمان کشیدم. با او سکس کردم و سپس روی پشت بام رفتم. دیدم در کوچه خانواده ستایش دنبال او می‌گردند. سراغ او رفتم، او را به آشپزخانه بردم و به قتل رساندم». امیر حسین در فاصله انجام این عمل شیرانه تا معرفی خود (ساعت ۱۹:۵۰ روز بعد از حادثه) به کلانتری محل مدت کمی سپری کرده است. او به اتفاق پدرش به کلانتری محل می‌روند و به جرمی که در همان فاصله زمانی بسیار کوتاه مرتکب شده است، اقرار می‌کند. شاید او هرگز تصور نمی‌کرد که اعدام خواهد شد و یا به فاصله کمتر از دو سال اعدام می‌شود. امیر حسین در تاریخ حادثه کمتر از ۱۶ سال و در تاریخ اجرای حکم کمتر از ۱۸ سال سن داشته است. او قبل از معرفی خود پیش از اینکه پلیس به سراغ وی رفته باشد، هیچ تلاشی برای فرار یا مخفی شدن انجام نمی‌دهد. از هیچ وکیلی کمک نمی‌گیرد و در همان حال و هوای نوجوانی و عدم محاسبه منطقی حوادث و پیامدهای آن، خود را به پلیس معرفی می‌کند. این رفتار نشان از تداوم رفتار کودکانه و نسنجیده دارد. برای بررسی این رفتارها مطالعه دقیق پرونده ضرورت دارد. به همین منظور با یکی از روانپزشکان ایرانی - کانادایی پرونده را بررسی کرده‌ایم. دیدن نتیجه مجرمانه به تنهایی برای دستیابی به عدالت کافی نیست. طبیعی است که مردم عدالت را برای خانواده قربانی بخواهند! اما اجرای عدالت برای هر دو طرف ضروری است، و البته پیشگیری از حوادث احتمالی بعدی نیز باید به صورت تخصصی مورد توجه باشد، نه اینکه عدالت را به مطالبه مجازات اعدام برای نوجوانی که مرتکب جنایت شده است، مساوی بدانیم.

**برای دستیابی به عدالت بررسی همه جانبه موضوع
از جمله بررسی رشد ذهنی (رشد جزایی)، تشخیص
میزان مسئولیت جزایی، تعیین مجازات عادلانه و
منصفانه بسیار مهم است.**

بررسے پروندہ با کمک متخصص روانپزشکے

خلاصه‌ای از پرونده از جمله احکام دادگاه و دیوان عالی کشور در اختیار متخصص روانپزشکی آقای دکتر آزادیان قرار گرفت. از همین طریق ایشان از ماجرای پرونده اطلاعاتی بدست آوردند. در ادامه جلسه‌ای با ایشان برگزار کردم.

دکتر آزادیان ۲۶ سال سابقه فعالیت روانپزشکی دارد و سالها عضو برد تخصصی بررسی مسئولیت کیفری^۱ در استان آنتاریو کانادا بوده است.

در این جلسه نتایج مطالعه پرونده امیرحسین و ستایش را مورد بررسی علمی قرار داده و خلاصه‌ای از آن پیش روست. علاوه بر این، فایل تصویری و صوتی گفتگو نیز پیوست این پژوهش است که می‌توانید به آن مراجعه کنید.

ارزیابی و تحلیل شرایط پرونده

در ارزیابی کلی پرونده امیرحسین - ستایش از نظر روانپزشکی، سه مساله مهم می‌بایست مورد بررسی قرار می‌گرفت:

اول: اینکه امیرحسین در سن کمتر از ۱۸ سالگی قرار داشته است. رشد فکری او و میزان درک ماهیت جرم در او باید مورد بررسی دقیق قرار می‌گرفت.

در پرونده‌های افراد کمتر از ۱۸ سال برای تشخیص میزان مسئولیت کیفری آنها رشد فکری و درک ماهیت جرم در آنها مطالعات دقیقی لازم است. شدت جرم و جنایت نباید ما را از این مطالعات علمی بی‌نیاز سازد.

طبیعی است که تا ۱۸ سالگی رشد فکری و رشد مغزی انسان کامل نشده است. رفتارهای پر خطر و ریسکی در این ایام طبیعی است. انتظار رفتار عاقلانه و پیش‌بینی کامل عواقب همه رفتارها در این سنین ممکن نیست.

دوم: مصرف الکل و ارزیابی میزان تاثیر الکل بر رفتار او در زمان ارتکاب جرم. در این پرونده به هر دلیلی میزان مصرف الکل در زمان ارتکاب جرم و پیش از آن مورد بررسی قرار نگرفته است. الکل موجب آسیب مغزی به افراد کمتر از ۱۸ سال می‌شود.

^۱-The Ontario Review Board is established under the Criminal Code of Canada. The Board is made up of judges, lawyers, psychiatrists, psychologists and public members appointed by the Lieutenant Governor in Council. <https://www.pas.gov.on.ca/Home/Agency/342>

آسیب‌های مصرف الکل در سنین نوجوانی در درازمدت بر رشد مغزی آنها موضوعی قابل اهمیت و بررسی می باشد!

سوم: ارزیابی میزان استرس، افسردگی و شرایط روحی و روانی او در یک مسیر منطقی و علمی. آنچه در این نوع پرونده‌ها از همه مهمتر است و امکان رسیدن به نتیجه درباره این پرونده را ممکن می‌سازد و می‌تواند شناخت بهتری به متصدیان و قضات پرونده بدهد، بررسی و تحلیل میزان استرس در امیرحسین بوده است.

تعیین میزان استرس، آسیب‌های احتمالی ایام کودکی در نوجوان را برای متخصص معلوم می‌سازد. بررسی این علایم در میزان رشد ذهنی و توانایی مغزی بسیار اهمیت دارد!

سنگینی و اهمیت جنایت انجام شده بر کسی پوشیده نیست، اما این موضوع نباید بر انجام تحقیقات علمی عادلانه و منصفانه تاثیر داشته باشد. بررسی دقیق و تعیین میزان رشد جزایی و میزان مسئولیت کیفری می‌بایست در وهله نخست درباره امیرحسین مورد بررسی قرار می‌گرفت. روش بررسی، ابزارها و آزمایشات لازم می‌توانست موجب امتناع از صدور حکم اعدام درباره امیرحسین گردد. استفاده از ظرفیت‌های ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی با انجام تحقیقات لازم درباره امیرحسین مقدور می‌شد. چنانچه وکلا و حقوق دانان می‌دانند، ماده ۹۱ تشخیص میزان مسئولیت کیفری برای افراد کمتر از ۱۸ سال به تشخیص پزشکی قانونی در اظهار عقیده پیرامون رشد عقلی و درک ماهیت جرم مرتکبین محول نموده است. در صورتیکه تحقیقات علمی که در این مطالعه بدان پرداخته‌ایم درباره امیر حسین مورد استفاده قرار می‌گرفت، چه بسا سرنوشت او تغییر می‌کرد.

با استفاده از تحقیقات علمی مورد بحث در این تحقیق، در اجرای ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی سرنوشت همه نوجوانان کمتر از ۱۸ سال معارض حقوق کیفری تغییر خواهد کرد.

ابزارهای بررسی و تحلیل پرونده

برای سنجش شرایط چه ابزارهایی در اختیار است؟

بررسی و مطالعه از طریق سی‌تی‌اسکن یا ام‌آرای در تشخیص رشد مغزی و یا آسیب‌هایی که ممکن است مغز در اثر بیماری و یا ضربه دیده باشد مهم است. به طور نمونه، جوان ۱۷ ساله‌ای در کانادا چند سال پیش پدرش را به قتل رسانده بود. این جوان در مزرعه‌شان مشغول کار بوده که پدرش از راه می‌رسد، او به تصور اینکه دیگری است با چکشی ضربه‌ای به او می‌زد که منجر به مرگ پدر می‌گردد. در مطالعات اولیه هیچ نشانه‌ای از بیماری و یا دلیلی برای انجام این عمل وجود نداشته است. در مطالعات مختلف از جمله مطالعات عصب‌شناسی (ام‌آرای) معلوم می‌شود که او دچار بیماری اسکیزوفرنی است و علائم خفیف اولیه این بیماری را دارد. با بررسی عملکرد مغز مسیری باز شد تا امکان تشخیص فراهم گردد.

مسئولیت کیفری در همه افراد و به خصوص افراد کمتر از ۱۸ سال و بالا ۱۲ سال که به نوعی مسئول برخی از اعمال خود هستند، اهمیت زیادی دارد. کودک یک مجنون نیست که هیچ درکی از اطراف خود نداشته باشد. کودک و نوجوان درک کامل از همه امور پیرامون خود مانند بزرگسالان ندارند. مطالعات ما این موضوع را مشخص خواهد ساخت.

کودکان و نوجوانان بیمار روانی و یا مجنون نیستند که برای مطالعه آنها و میزان مسئولیت کیفری آنها مانند بیمار روانی و یا مجنون با آنها رفتار کنیم.

به نظر می‌رسد، در پرونده امیرحسین مطالعات عصب‌شناسی علمی با تجهیزات سی‌تی‌اسکن یا ام‌آرای صورت نگرفته است. در پرونده‌هایی ممکن است بیشتر از یک ماه لازم باشد تا فرد در معرض مطالعات بالینی قرار گرفته و عملکرد دقیق ذهن و مغز او مشخص گردد.

انواع آزمایشات برای تشخیص میزان رشد مغزی و یا تشخیص آسیب‌های مغزی

دو نوع آزمایش و مطالعه در ابتدای امر لازم است:

اول: اینکه آزمایشاتی لازم است که عملکرد مغناطیسی مغز را اندازه‌گیری کند مانند نوار مغزی.

دوم: آزمایشات و بررسی‌هایی که به بررسی عملکرد رفتاری مغز مربوط می‌گردد. مثلاً تست هوش یا از طریق پاسخ به سوالات مشخص میزان سن رشدی نوجوان را به ما می‌دهد. بدیهی است فردی که مورد آسیب قرار گرفته باشد و یا نارسایی‌های مغزی داشته باشد، سن جسمی و سن ذهنی و رشدی او متفاوت است و معمولاً عقب‌تر از سن واقعی تشخیص داده می‌شوند.

دو نوع آزمایش شرایط مغزی را روشن می‌نماید:

۱- آزمایشاتی که به عملکرد مغناطیسی مغز مربوط می‌شوند. این تست‌ها میزان و نوع فعالیت مغزی را مشخص می‌کنند.

۲- آزمایشاتی که به عملکرد رفتاری مغز مربوط می‌شوند. این تست‌ها توانایی رفتاری را تعیین می‌کنند.

در پرونده امیرحسین همه موارد و هر دو نوع آزمایشات باید مورد توجه قرار می‌گرفت. تست‌هایی مثل ام‌آرای، سی‌تی‌اسکن، نوار مغزی، فعالیت‌های مغزی او را برای ما مشخص می‌کردند. تست‌های مانند بررسی میزان هوش و درک او از محیط اطراف میزان توانایی رفتاری او را برای ما مشخص می‌نمودند. البته این مورد دوم درباره تشخیص درک ماهیت جرم و یا ماهیت رفتاری که انجام می‌شود درباره این پرونده سریعتر پاسخ می‌داد.

آسیب‌های احتمالی ایام کودکی چگونه بر عملکرد مغز و رشد ذهنی تاثیر می‌گذارد؟

به نظر نمی‌رسد که امیرحسین دچار اختلال‌هایی نظیر عقب‌ماندگی ذهنی بوده باشد. از این رو لازم است، تمام آسیب‌های ایام کودکی و تروماهای مختلف در تشخیص استرس مورد مطالعه واقع می‌شدند. استرس و تروماهای ایام کودکی تاثیرات زیادی در افراد باقی می‌گذارند. به طور مثال ترومای ناشی از فقیر بودن یا معتاد بودن والدین. در این مورد نیز امیرحسین مورد مطالعه دقیق قرار نگرفته است. به نظر می‌رسد افرادی و مقاماتی که با پرونده او و پرونده‌هایی شبیه به آن درگیر می‌شوند، تکالیف علمی خود را به خوبی انجام نمی‌دهند. انواع استرس‌ها می‌تواند به حافظه و ساختن بهتر مغز آسیب بزنند. به طور مثال شکنجه می‌تواند ترومای بعد از حادثه را برای مدت‌های طولانی در فرد ایجاد نماید و عملکرد رفتاری او را حتی در سنین بزرگسالی یا پیری را نیز تحت تاثیر خود قرار دهد.

مطالعات روانپزشکی به ما می‌گویند: مقامات و کسانی که در پرونده‌های اعدام افراد کمتر از ۱۸ سال دخالت دارند، تکالیف علمی خود را به خوبی انجام نمی‌دهند.

تاثیر مصرف الکل که در پرونده اشاره شده نیز توان عقلی و ذهنی فرد را هم در کوتاه مدت و هم در بلند مدت تحت تاثیر قرار می‌دهد. به نظر می‌رسد، امیرحسین در گذشته هم الکل مصرف می‌کرده است. در ایام نوجوانی مصرف الکل می‌تواند ثبات روحی و روانی او را مختل ساخته باشد.

مصرف الکل در ایام نوجوانی ثبات روحی و ذهنی در نوجوانان را مختل می‌سازد.

در اغلب نظام‌های حقوقی افراد کمتر از ۱۸ سال از بزرگسالان جدا می‌نمایند. منشاء این اتفاق چیست؟

رشد مغزی انسان‌ها تا ۱۸ سالگی و برخی مطالعات آنرا تا ۲۵ سالگی می‌دانند. از آنجایی‌که افراد جوان در مسیر رشد ذهنی قرار دارند، بخش کنترل‌کننده مغز آنها رشد کامل پیدا نکرده است. در نتیجه طبیعی است که مانند بزرگسالان امکان محاسبه همه فاکتورهای لازم برای تصمیم‌گیری‌ها را ندارند. آنها ریسک‌پذیری بیشتری دارند. نیاز به تحسین و تشویق بیشتری دارند. نوجوانان کمتر از ۱۸ سال تحت تاثیر اتفاقات لحظه‌ای قرار می‌گیرند، در حالیکه در بزرگسالان چنین نیست. در نتیجه تفکیک نوجوانان از بزرگسالان از نظر رشد عاطفی و ذهنی بسیار اهمیت دارد.

نتیجہ گیری

اگرچه در پرونده‌های مهم حدود و قصاص براساس قوانین جزایی همچنان امکان صدور مجازات مرگ را برای افراد کمتر از ۱۸ سال در ساختار حقوق کیفری ایران فراهم است. این مطالعه بر آن باور است، انجام تحقیقات مبتنی بر دستاوردهای علمی که مورد بررسی قرار گرفت، امکان صدور مجازات مرگ برای این جرائم درباره افراد کمتر از ۱۸ سال از بین خواهد برد. در مواجهه با چنین پرونده‌هایی، همه افراد کمتر از ۱۸ سال باید مورد آزمایشات تشخیصی رفتار و عملکرد مغز و ذهن قرار گیرند، تا میزان مسئولیت کیفری آنها به درستی تعیین گردد. انجام این گونه آزمایشات مانع تصمیمات بی بازگشت قضایی مبتنی بر مرگ درباره نوجوانان خواهد شد.

پاییز ۱۴۰۰